

თინათინ თურქია

საქართველოს საპატრიარქოს წმიდა ანდრია პირველწოდებულის სახელობის ქართული უნივერსიტეტი

იუმორისა და ირონიის გადმოცემის ენობრივი საშუალებები ვეფხისტყაოსანში

ტექსტის ანალიტიკოსებს დიდი ხანია იტაცებს იუმორის გადმოცემის მრავალფეროვანი ენობრივ-სახისმეტყველებითი საშუალებები, და უნდა ითქვას, რომ მიუხედავად ინტენსიური კვლევებისა, კითხვები ამ მოვლენასთან დაკავშირებით მაინც არ არის ამოწურული. ჩვენც ერთ-ერთ დაკვირვებას წარმოვადგენთ, კერძოდ, შევხებით საკითხს, თუ როგორ მიიღწევა კომიკური ეფექტი მხატვრულ ტექსტში, და იძებნება თუ არა იუმორის (სატირის, ირონიის, ხუმრობის...)¹ შემცველი ეპიზოდები ან გამოთქმები “ვეფხისტყაოსანში“.

ჩვეულებრივ, კომიკურობის აღწერა-შეფასებას ლიტერატორები ესწრაფვიან, ამ სფეროში შედარებით იშვიათია ლინგვისტური ძიებანი. თუმცა, ჩვენი აზრით, ლინგვისტის სამუშაოც საკმაოდ ბევრია. და ეს არც არის გასაკვირი, რადგან ისეთი მოვლენები, როგორიცაა: შესიტყვებები, სიტყვის სემანტიკური ველი, წინადადება და ტექსტი, სწორედ ენობრივი ფაქტურაა და ლიტერატურა მხოლოდ შედეგი გახლავთ.

უპირველეს ყოვლისა, გვინდა დავასახელოთ რამდენიმე დიდად ავტორიტეტული ქართველი მკვლევარი-ლიტერატურათმცოდნე, რომლებიც ხაზს უსვამენ რუსთაველის პოემაში იუმორისა და კომიზმის მკაფიო გამოვლინების არარსებობას.

პროფესორი გრიგოლ კიკნაძე თავის შესანიშნავ მონოგრაფიაში ქართული სატირისა და იუმორის განვითარების ისტორიისათვის წერს: არც ისეთი გენიალური ნიმუში ქართული მწერლობისა, როგორიცაა ვეფხისტყაოსანი, არ შეიცავს კომიზმის გამომხატველ მკვეთრ ტენდენციას, მიუხედავად იმისა, რომ

¹ ჩვენ ტექსტში ტერმინ იუმორს სიმოკლისა და ზოგადობის გამო მივმართავთ, თუმცა გვესმის, რომ ეს ტერმინი არ ფარავს კომიკურის ყველა სახეობას (ირონია, პაროდია, სატირა, ანეკდოტი, ხუმრობა, კალამბური და სხვ.).

ნაწარმოებში არაერთგზის ვხვდებით კომიკურის წარმოსაქმნელად ასე თუ ისე ხელსაყრელ სიტუაციებს.

ამ პოემაში ხანდახან გაიელვებს სატირულ დამოკიდებულე-ბაზე მიმთითებელი სტრიქონები, ასეთად შეიძლება მივიჩნიოთ, მაგალითად, შედარების სახით წარმოდგენილი სტრიქონები — კაცი, ჯაბანი რითა სჯობს დიაცსა, ქსლისა მბეჭველსა ანდა ავ-თანდილის მიმართვა ვაჭრებისადმი: თქვენ ვაჭარნი ჯაბანნი ხართ, ომისაცა უმეცარნი/ შორს ისრითა არ დაგზოცენ, ჩაიხშენით თანა კარნი. ...მართალია, ასეთი სტრიქონები აქა-იქ გვხვდება ვეფხისტყაოსანში, მაგრამ სრულიად უეჭველია, რომ პოეტი აქ არ არის განსაზღვრული სატირული მიზნით, უეჭველია, რომ სატირა აქ მხოლოდ პოტენციურია წარმოდგენილი და ამგვარი ტენდენცია რუსთაველის ზოგადი თვალსაზრისის მხოლოდ შორეულ პოეტურ გამონაკრთომად უნდა ჩაითვალოს (კიკნაძე 1972: 87-88)². გრიგოლ კიკნაძის ამავე ნაშრომში დასახელებულია პროფესორ ალ.ბარამიძის მოსაზრებაც, უსენის მიერ ნესტანის სილამაზით განცვიფრების ეპიზოდში კომიკურობის ელემენტების შესახებ, თუმცა გრ.კიკნაძე არ იზიარებს ამ მოსაზრებას და აღნიშნავს: “..მოვლენათადმი არც სატირული და არც იუმორისტული დამოკიდებულება არ არის ამ პოემაში მკვეთრად გამოქვეყნებული და გამოაშკარავებული. აღსანიშნავია ისიც, რომ ვეფხისტყაოსანი იმდენად ამაღლებული სახეების შემცველია, რომ არც ერთ მწერალს, რამდენადაც ვიცით, არც კი უცდია პოემაში წარმოდგენილი სიტუაციების კომიკური გააზრება. ამას მოერიდა ხალხური შემოქმედებაც, რომელიც, როგორც ცნობილია, ამ მიმართულებით უფრო მეტ თავისუფლებას იჩენს ხოლმე. რუსთაველის პოემის არც ერთ გმირს ჯერ არ შეხებია სატირიკოსისა და იუმორისტის კალამი. ამის საფუძველს არ იძლევა. ერთი მხრივ, თვით რუსთაველის ჩანაფიქრი, და მეორე მხრივ, მკითხველთა სერიოზული და მოწიწებითი დამოკიდებულება მისი თხზულებისადმი“ (კიკნაძე 1972: 89).

² სხვათა შორის, გრ. კიკნაძე არ ეთანხმება პავლე ინგოროყვასაც, რომელიც შუშანიკის წამებაში ვარსქენის შიშით სიტყვაგაწყვეტილი დიაკვნის ეპიზოდს ჰუმორით შეზავებულად მიიჩნევს; კიკნაძისათვის ამ ეპიზოდში იუმორის ძებნა ნაძალადევია. (გრ. კიკნაძე, 1972, გვ.87)

ჩვენ აღარ გავყვებით ლიტერატურათმცოდნეების შეხედულებებს ამ საკითხზე, რადგან ჯერ ერთი, რაიმე მოცულობითი ნაშრომი შოთას პოემის იუმორისტულ ასპექტებზე ვერ მოვიძიეთ, და მეორეც, ჩვენთვის უფრო ლინგვოკულტუროლოგიური ასპექტია მნიშვნელოვანი, ვიდრე ლიტერატურული; ლინგვოკულტუროლოგიის კუთხით კი პოემაში, უდავოდ, მოიპოვება საყურადღებო მასალა. დავიწყებთ თუნდაც იმით, რომ საკუთრივ პოემის ავტორიცა და პერსონაჟებიც ხშირად კომუნიკაციურ სიტუაციის, სამეტყველო ქცევისა და მოვლენათა შეფასებისას ასახელებენ ისეთ ლექსიკას (აგრეთვე, შესიტყვებებსა და ფრაზეოლოგიზმებს), როგორც თავად მიუთითებს საკითხისადმი არაპირდაპირი მნიშვნელობით, მსუბუქად, ირონიით, ან დაცინვით დამოკიდებულებაზე: გაცილება, იცინის, სიცილი, ლაღობა, ყმაწვილობა, გაეცინა, დამცინავი შეფასებები დაიძახეს დიაცურ ვა! და სხვ.

ენა, სემიოტიკური სისტემაა და ამდენად პრაგმატიკის სამ განზომილებაში არსებობს: 1. ნიშანი - ინტერპრეტატორისათვის; 2. ნიშანი სამყაროს მიმართ (სემანტიკა) და 3. სინტაქტიკა ნიშანი ნიშანთა სისტემის მიმართ. (პირსი 2000);

ფიქრობთ, მაშინაც კი, როდესაც იუმორი არ არის ნაწარმოების ავტორის თემა, სხვადასხვა სიტუაციისა და ამბავს მაინც ახლავს ისეთი კონოტაციური მინიშნებები, რომელიც შეიცავს გაბატონებული ღირებულებების მიმართ კრიტიკულ მიდგომას, ან ამა თუ იმ მოვლენის გარეშე მეთვალყურის მიერ ვერ/არ გაგების კომიკურ ეფექტს; ან ამა თუ იმ მოვლენს შეფასებაში დაცინვის, კომიკური შეუსაბამობის, არაეკვივალენტური შედარების მოხმობას³.

როგორც ყოველთვის, ამ შემთხვევაშიც, სულხან-საბა ორბელიანს სიცილის სახეობათა ფართო ჩამონათვალი აქვს სიტყვის კონაში:

³ მაგალითად ტარიელისა და ავთანდილის პირველი შეხვედრისას ტარიელის სიტყვები ხუმრობა არ არის, მაგრამ მწარე ირონიას კი შეიცავს:

რას მაქმნევდით, რა გინდოდა, ერთმანერთსა რითა ვჭკვანდით?
 თქვენ მორჭმულნი სთამაშობდით, ჩვენ მტირალნი დაწვთა ვბანდით.
 რა მონანი შესაპყრობლად მომწიენით, გაჭვულვანდით,
 აწ ვეჭვ, რომე ჩემად ნაცვლად თანა მკვდართა მიიტანდით.

სიცილი (8, 21 იობ) განყოფანი სიცილთანი ესე არს: ღ ი მ ი ღ ი არს სიცილი სიმშვიდით, უჴმო, ბაგეთა ოდენ შე-
ეტყობოდეს; ს ი ც ი ღ ი არს მცირედ ჴმიანი და მდაბალი;
კ ა შ კ ა შ ი არს სიცილი მაღალი და მოჴდომილი; კ ა ს
კ ა ს ი არს სიცილი მაღალი და წვლილი; რ ა ხ რ ა ხ ი
არს სიცილი მაღალი და უშვერი; თ ქ ა რ თ ქ ა რ ი არს
სიცილი მრავალთაგან შეჴმობილი; ღ ი ნ ც ი ღ ი არს სიცი-
ლი მიწყვი უწყესო; ხოლო ფ რ უ ს ტ უ ნ ი, ვის არა ენე-
ბოს სიცილის გამოჩინება და ერთს საცინელს საქმეზედ წარ-
სცინოს და მალიად დაიდუმოს

პოემის დასაწყისშივე, პროლოგში რუსთაველი მიუთითებს
პოეზიის გარკვეულ ტიპზე, რომელიც თავისი არასერიოზულო-
ბის გამო შაირი არ არის, მაგრამ სწორედ სახუმარო, თავშე-
საქცევ ფუნქციას ასრულებს. უნდა აღვნიშნოთ, რომ ამგვარი
ლექსის დეფინიციამი სიცილს, იუმორს მნიშვნელოვანი ადგილი
უჭირავს:

მესამე ლექსი კარგი არს სანადიმოდ, სამღერელად,

სააშიკოდ, სალალობოდ, ამხანაგთა სათრეველად;

ჩვენ მათიცა გვეამების, რაცა ოდენ თქვან ნათელად.

მოშიარე არა ჴქვიან, ვერას იტყვის ვინცა გრძელად.

ამ განსაზღვრების საფუძველზე, ვფიქრობთ, ადვილად შეგ-
ვიძლია დავინახოთ ის საკომუნიკაციო გარემო (სანადიმოდ, სამ-
ღერელად, სააშიკოდ, სალალობოდ, ამხანაგთა სათრეველად),
რომელსაც ახლავს იუმორი და რამდენადაც პოემაში ამგვარი
ლხინისა და ნადიმის სურათებიც არის დახატული, უნდა ვივა-
რაუდოთ, რომ იქ სათანადო თავშექცევასაც ექნებოდა ადგილი;
ასეც არის, თინათინის მეფედ დასმის საპატივცემულოდ გამარ-
თულ ნადიმზე ავთანდილი და ვეზირი სოგრატი მეფე როსტე-
ვანს ხუმრობას შეჴბედავენ, როდესაც წამიერად სახემოდუმული
როსტევანის დაღრეჯვის მიზეზად ყველაზე არალოგიკურ, ყვე-
ლაზე კონტრასტულ ახსნას (სიძუნწეს)გამოძებნიან და ამით მე-
ფეს საერთო სახუმარო დიალოგში ჩაითრევენ :

“დაგიღრეჯია, მეფეო, აღარ გიცინის პიროო.

მართალ ხარ: წახდა საჴურჴლე თქვენი მძიმე და ძვირიო,

ყველასა გასცემს ასული თქვენი საბოძვარ-ხშირიო;

ყოლამცა მეფედ ნუ დასვი! თავსა რად უგდე ჴიროო?“

რა მეფემან მოისმინა, გაცინებით შემოჰხედნა,
 გაუკვირდა: ვით მკადრაო, ან სიტყვანი ვით გაბედნა?!
 “კარგი ჰქმენო, - დაუმაღლა, ბრძანებანი უიმედნა, -
 ჩემი ზრახვა სიძუნწისა, ტყუის, ვინცა დაიყბედნა“.

ხუმრობა, სიცილი და სილალე კულმონაციას მაშინ აღწევს, როდესაც ავთანდილი მეფეს მშვილდოსნობაში გაჯიბრებას შესთავაზებს და მონაძლევენი წაგებულისთვის სამი დღე თავშიშველად სიარულს დაადგენენ. ამ სრულიად სახუმარო გარემოში ვეზირი და სპასპეტი ბეწვის ხიდზე გაივლიან, რადგან მეფეს შეიძლება ეწყინოს კიდევ ასეთი მიშინაურება, და მთელი სასახლის კარის წინაშე საკუთარი შესაძლო დამარცხების დემონსტრირება. რაც უფრო მაღალია ხუმრობის ხარისხი, მით უფრო მეტია ეტიკეტის დარღვევით მოსალოდნელი საფრთხე. სწორედ ესაა გათვალისწინებული ავტორის მიერ და ამგვარ სიტუაციურ კომიზმს (როდესაც სიტუაციის სერიოზულობას განტვირთავს ხუმრობა) იგი არაერთხელ მიმართავს პოემაში (გავისხენოთ, განრისხებულ ასმათთან ავთანდილის პირველი შეხვედრა, ამ სიტუაციის თანმხლები კონფლიქტი, ცრემლი და დაძაბულობა და უეცრად ავთანდილის მოსწრებული იგავი ჭაში ჩავარდნილზე.

ყმა მეფისა ბრძანებასა ლალი წყნარად მოისმენდა,
 თავ-მოღრეკით გაიღიმნა, გაცინება დაუშვენდა,
 თეთრთა კბილთათ გამომკრთალსა შუქსა ველთა მოაფენდა.
 მეფე ჰკითხავს: “რას იცინი, ანუ ჩემგან რას შეგრცხვენდა?”

კვლა უბრძანა: “თავსა ჩემსა, რას იცინი, რად დამგმეო?”

ყმამან ჰკადრა: “მოგახსენებ და ფარმანი მიბოძეო,
 რაცა გკადრო, არ გეწყინოს, არ გაჰრისხდე, არ გასწყრეო,
 არ გამხადო კადნიერად, არ ამიკლო ამაზეო.“

ამ სიტუაციაში ყველაფერი ხუმრობითაა გაჯერებული: ყმის სითამამე, პატიების ფარმანის მოთხოვნა, სიტყვები: ლალი, გაცინება, რას იცინი, აკლება და ა.შ.

ხუმრობს ავტორი, ხუმრობს პერსონაჟი (ვაზირი ლაღობს ენითა, წყლიანად მოუბნარითა) და სიტუაციაა კომიკური (შესაძლოა, ტრაგიკომიკურიც).

თავისთავად ტექსტში სიტყვის (შესიტყვების) კომიკური დანიშნულებით გამოყენებისას საქმე გვაქვს ისეთ მოვლენასთან, როგორცაა იუმორის ფუნქციურ-სტილისტიკური როლი მთელ

ნაწარმოებში ან მის გარკვეულ მონაკვეთში. ჩვენი დაკვირვებით, კომიკურის (ირონია, იუმორი, სატირა) დანიშნულებით შეიძლება გამოვიყენოთ მრავალფეროვანი ენობრივი საშუალებები:

- ინტონაცია, რომელსაც იუმორისტულ ტექსტში ზეპირი მეტყველებისას ხშირად გადამწყვეტი მნიშვნელობა აქვს, ტექსტში უზრუნველყოფილია სიტუაციის, ზოგჯერ ხმის, ზოგჯერ სამეტყველო პროცესის თანმხლები მოქმედების აღწერით: (სიცილით უთხრა, ლაღობს, გაიღიმა, გაეცინა... კეთილგანწყობილი იუმორი, შემოჰყვილა, ხუმრობა-შეხუმრება);
- სიტუაციის პრობლემურობა და არაადეკვატურობა, მაგალითად, ფატმანის წერილი ავთანდილისადმი; ტაბუს მოხსნა: იერარქიის დარღვევა, გავისხენოთ, სოგრატი და ავთანდილი როსტევანთან ნიძლავის დადებისას. თავად სანაძლეოც იუმორს შეიცავს, რადგან მიუღებელ სიტუაციაში ჩააყენებს წაგებულს (შედევად, მეფეს); სიტუაციის აბსურდულობა: ჭაში ჩავარდნილის ამბავი და სხვ.

ვის და რა შემთხვევაში შეიძლება ეწყინოს ხუმრობა, დაცინვა, ირონია?

სოციალური იერარქიის დარღვევისას;

წამგებიან მდგომარეობაში მყოფს;

ხუმრობის სიტლანქის შემთხვევაში;

ფიზიკურ ნაკლზე მითითებისას (უსენი რომ მჭლე არის და თვალად ნასი)...

როგორია იუმორის კვლევის ლინგვისტური ხერხები:

1. კოგნიტიურ-სემანტიკური მოდელირება ფრეიმთა თეორიის გზით⁴; იმანუილ კანტი საუკეთესოდ განმარტავს: სიცილი არის ემოცია, რომელიც იბადება მაშინ, როცა დაძაბული მოლოდინი არაფერში არ გადაიზრდება; ვფიქრობთ, ამგვარი სიმსუბუქე ახლავს ტარიელისა და ასმათის პირველ შეხვედრას, როდესაც ასმათი ტარიელის მოლოდინის საწინააღმდეგოდ არა მოაშიკე ქალი, არამედ ნესტანის გულის მესაიდუმლე აღმოჩნდება.

⁴ ფრეიმის ცნება სოციალურ და ჰუმანიტარულ მეცნიერებებში გამოიყენება და გულისხმობს აზრობრივ ჩარჩოს, რომელშიც ადამიანი გაიზარებს ამა თუ იმ საკითხს ან მოქმედებას; ფრეიმი არის მყარი სტრუქტურა, კოგნიტიური წარმონაქმნი (ცოდნისა და მოლოდინის) და რეპრეზენტაციული სქემა.

გამიკვირდა, მიჯნურისა თაყვანება ექმნა ვისმცა?

ვთქვი: “არ იცის ამიკობა; თუ-მც იცოდა, წყნარად ზისმცა“.

შევე, დავჯე ტახტსა ზედა; ქალი მოდგა ნოხთა პირსა,

ჩემსა ახლოს დასაჯდომლად თავი მისი არ აღირსა;

ვარქვი: “მანდა რად ჰზი შენ, თუ სიყვარული ჩემი გჭირსა?“

და მან პასუხი არა მითხრა, ჩემთვის ჰგვანდა სიტყვა-ძვირსა.

2. პრაგმატიკული ანალიზი; სიტუაციური განპირობებულობა მაგ., ერთი ჭაშია, მეორე -ზემოთ)

3. ლინგვოქვეყანათმცოდნეობითი და ლინგვოკულტუროლოგიური კვლევა; სხვა კულტურებისაგან განსხვავებული (და თარგმნისას გასათვალისწინებელი) (მაგ., სარაინდო წრის წარმომადგენლისათვის გასაკვირი და მიუღებელია ვაჭართა ცხოვრების წესი და მორალური ფასეულობები (რაინდის თვალში, ვაჭართა წრე ვერ ითავსებს მაღალ მორალს, როგორც ვარდია შეუფერებელი ყვავისათვის);

4. საკუთრივ ავტორის მიდგომა სიტუაციის ან პერსონაჟისადმი (ქრთამი ჯოჯოხეთს ანათებს);

5. სოციალური კონტრასტის საფუძველზე წარმოქმნილი ირონია (მაგ., როდესაც ფატმანმა არ იცის ავთანდილის რაინდული წარმოშობა);

6. იუმორისტული სამეტყველო აქტი - სადაც სათქმელის ჭეშმარიტი არსი განელეებულია იუმორით.

იუმორი ირონია, სარკაზმი, დაცინვა, სატირა, გონებამახვილობა, კომიკურობა... ის, რაც სასაცილოა, ძალზე ფართო სპექტრის ფორმებს მოიცავს; იუმორი მხოლოდ საზოგადოებაშია⁵:

1. ესთეტიკური ფუნქცია (თამაშია და გართობა); პოემის ბოლოს, როდესაც მუდამდღე მგლოვიარე ასმათს ნესტანის პოვნით გახარებული ძმადნაფიცები მოადგებიან ქვაბში:

ქვაბისა კარსა ასმათი მარტო ზის, არ-ბარგოსანი.

შეჭედნა, იცნა ტარიელ, თანა ყმა ჭარმაგოსანი, -
ორნივე ტურფად იმღერდეს, ვით იადონი მგოსანი, -
მაშინვე იცნა, ავარდა მოშლილი პერანგოსანი.

აქამდის მიწყვი ენახა ქვაბს მისლვა მოტირალისა,

აწ გაუკვირდა დანახვა სიცილით მომღერალისა.

ზარ-აღებული ავარდა, ცნობა უც ვითა მთრვალისა,

⁵ Сафонова Е. В. Формы, средства и приёмы создания комического в литературе // Молодой ученый. — 2013. — №5. — С. 474-478.

არ იცის სმენა ამბისა ჯეროთ მისგან სასურვალისა.

მათ რა ნახეს, შემოჰყვილეს სიცილით და კბილთა ჩენით:

ჰე ასმათო, მოგვივიდა მოწყალება ღმრთისა ზენით...

2. სოციალიზებული ფუნქცია; ინდივიდის ხერხია, განიცადოს და გამოხატოს სასაცილო, რაც ატარებს ნაციონალურ ან სოციალურ ფუნქციას და ამით ფიქსირდება მთქმელის ამა თუ იმ სოციალური ჯგუფისადმი კუთვნილება; ავთანდილი და ტარიელი განიზრახავენ ფრიდონთან გახუმრებას და მის ჯოგს წაასხამენ:

ჯოგი წავუღოთ, მოსრულნი ვესმით ჯოგისა წაღებად,
გამოემართვის საომრად, ველთა სისხლითა დაღებად,
ანაზღად გვიცნობს, გაკრთების, გულსა შეკლამის დაღებად, -
ამოა კარგი ლაღობა, ლაღსა შე-ვე-იქმს ლაღებად“.

3. პირთა შორის ურთიერთობის განტვირთვა, შენიშვნის შემსუბუქება;

4. კათარსისული ფუნქცია — საკუთარ თავს ან ბედს რომ დასცინის. ავტოკომუნიკაციური სიცილი. (გავიხსენოთ ავთანდილის იგავი, როდესაც მთლიანად ასმათის ნებაზე დამოკიდებული სპასპეტი, მორჩილად ელოდება ტარიელთან პირველ შეხვედრას; ან ტარიელის შეძახილი: ბრძენი ვინ ბრძენი, რა ბრძენი, ხელი ვითა იქმს ბრძნობასა...)⁶

5. თვითრეგულაციის ფუნქცია: იმ ფუნქციების გაფართოება ან დავიწროება, რომლითაც მთქმელი უყურებს სიტუაციას; ეს საშუალებას იძლევა სიტუაციას შეხედოს დისტანციურად და ამით შეამციროს უმწეობის გრძნობა (ეპიზოდი, როდესაც ვეზირი მეფე როსტევეანს ავთანდილის გაპარვას აუწყებს და მეფის წყრომას დაიტეხავს თავს);

6. ევრისტიკული ფუნქცია: ფორმასა და შინაარსს, თეორიასა და პრაქტიკას შორის შესაბამისობის არქონის გამომჟღავნება. მოვლენათა შორის შინაგანი შეუსაბამობის ჩვენება: ყვავი - ვარდი;

⁶ ყმაბან უთხრა: “ეგე საქმე ამას ჰგავსო, არა სხვასა:

ორნი კაცი მოდიოდეს სადაურნი სადმე გზასა,

უკანამან წინა ნახა ჩავარდნილი შიგან ჭასა,

და ზედ მიაღვა, ჩაყოდა, ტირს, იზახიხ ვაგლახ-ვასა.

ეგრე უთხრა: “ამხანაგო, იყავ მანდა, მომიცდიდე,

წავალ თოკთა მოსახმელად, მწადსო, თუ-მცა ამოგზიდე“;

მას ქვეშეთსა გაეცინა, გაუკვირდა მეტად კიდე,

და შემოჰყვილა: “არ გელოდე, სად გაგექცე, სად წავიდე?“

7. შემოქმედებითი ფუნქცია: ერთმანეთთან აკავშირებს ადრე დაუკავშირებელ ფაქტებს და გამოცდილებებს, რათა უფრო მაღალ დონეზე აიყვანოს აზრი⁷.

ცხადია, “ვეფხისტყაოსანი“ არ არის კომედიური ჟანრის ნაწარმოები, და მისი ავტორის მიზანი არ არის ხუმრობა, მაგრამ მთელი რიგი პასაჟებისა შეიცავს მოვლენათა და პირთა მიმართ დამოკიდებულების სხვადასხვა სტილისტიკურ-ესთეტიკურ გამოხატვას, რასაც პოემის ავტორი, როგორც სხვა ყველაფერს, უბრწყინვალესად ახორციელებს.

სატირიკულ ხელოვნებაში ფართოდ გამოიყენება სიტყვის პოლისემანტიკურობა, ომონიმია, ანტონიმია და სიტყვებით თამაში;

ლინგვისტური იუმორი მაშინ ჩნდება, როდესაც არ არის შესაბამისობა ფორმასა და მნიშვნელობას შორის და დარღვეულია ლინგვისტური ერთიანობა. ხუმრობის აზრი შეიძლება იყოს შეფარული ომონიმიაში, ლექსიკურ-სემანტიკურ ვარიანტებში (სიტყვის პოლისემია), მეტაფორასა და ფრაზეოლოგიზმში, ხუმრობა შესაძლოა სტრიქონებს შორის იკითხებოდეს. კულტურულ ფასეულობათა ნაკრები (ესთეტიკური, ფილოსოფიური, პოლიტიკურ-ეკონომიკური). ომონიმია და პარონიმია გამოიყენება კომიკური ეფექტისათვის ხშირად ხდება კალამბურებში; დიალოგებში. როგორც ვიცით, კალამბური არა მარტო სიტყვათა თამაშია, არამედ ხშირად ავტორის იდეის გატარების საშუალებაცაა. კალამბური არ არის ავი, მრისხანე სატირის გამოვლინება; ასეთ ფუნქციას უფრო სარკაზმი ასრულებს.

ვეფხისტყაოსანში განსაკუთრებით ხშირია მოწინააღმდეგის, მტრის, ავისმოსურნის მიმართ ირონიის, სატირული მიდგომის, დაცინვის გამოყენება; ამ თვალსაზრისით ლექსიკის შეკრებისას რუსთაველი სხვადასხვა ხერხს მიმართავს:

ა) მოწინააღმდეგის სახელის ან წოდების ან ღირსების დაკნინება (რამაზ მეფის პასუხი ტარიელის წერილზე:

მოეწერა: «რამაზ მეფე წიგნსა გიწერ ტარიერსა.

⁷ პოემის ბოლო ნაწილში, სადაც სიკეთის გამარჯვების ეტაპები ერთმანეთს მისდევს, იუმორი სატირულობას თანდათან თმობს და ლაღობა და სიცილი კეთილდღეობისა და მშვიდობის ატრიბუტი ხდება:

ფრიდონ ლალი ამხანაგობს საუბართა ესოდენთა.

ამას ზედან გაიციინეს მათ წყლიანთა, სიტყვა-ბრძენთა,
ერთმანერთსა ელაღობნენ ლაღობათა, მათთა მშვენთა,
გარდახდეს და დაეკაზმნეს, უკეთესთა შესხდეს ცხენთა.

გამიკვირდა, რა ეწერა წიგნსა შენგან მონაწერსა!
რაგვარა თუ მანდა გეხმე, ვინ ვჰპატრონობ ბევრსა ერსა?
ამის მეტსა ნუმცა ვნახავ კვლავა წიგნსა შენ მიერსა».

ბ) სატირული ეფექტისა შეიძლება იყოს კონტრასტი ძალის, თვისებების, სოციალური მდგომარეობების შედარებისას:

რამაზის კაცი მემთხვია, ვინ ხატაეთის ხანია,
მან მითხრა მოციქულობა გულისა მოსაფხანია:

«ჩვენთა მგელთაცა დასჭამენ, ინდონო, თქვენი თხანია».

გ) შედარება, როგორც დაცინვის საშუალება:

უცილობკლობს ვითა ჯორი, ბრუნავს ვითა ტანაჯორი,
კაცს შუბი ვჰკარ, ცხენი დავეც, მართ ორნივე მიჰხდეს
მზესა, ავტორის მიერ აღწერილია მეკობრეებთან ავთანდილის
შეხება:

მათ ლაშქართა გულ-უშიშრად ასრე ხოცდა, ვითა თხასა;
ზოგი ნავსა შეანარცხის, ზოგსა ჰყრიდა შიგან ზღვასა;
ერთმანერთსა შემოსტყორცის, რვა ცხრასა და ცხრა

ჰკრის რვასა;

დაკოდინი მკვდართა შუა იმაღვიან, მალვენ ხმასა.

დ) საყოველთაოდ აღიარებული ჭეშმარიტების მისადაგება ვიწრო, სადავო ქცევასთან და ამ გზით დაცინვის ობიექტის კიდევ უფრო სასაცილო მდგომარეობაში ჩაყენება; გავიხსენოთ, დამარცხებული მეკობრეების ეპიზოდი:

“გაუმარჯვდა ომი მათი, ვითა სწადდა მისსა გულსა.

ზოგთა ჰკადრეს ზენაარი: «ნუ დაგვხოცო, შენსა სჯულსა!»

არ დახოცნა, დაიმონნა, დაპრჩომოდა რაცა წყლულსა.

მართლად იტყვის მოციქული: შიში შეიქმს სიყვარულსა“.

ე) კომიკური სიტუაციისათვის დამახასიათებელი ხმისა და ინტონაციის მითითება:

შემოჰყვილა: “არ გელოდე, სად გაგექცე, სად წავიდე?“, გაცინებით შემოჰხედნა,

“ვეფხისტყაოსანში“ ხშირად გამოიყენება ლექსემა ლალი (და მისი წარმოებულები); ამ სიტყვას ძალიან ხშირად აქვს სიტუაციისათვის ხალისის, დოგმატური ეტიკეტისაგან განთავისუფლების, შეუზღუდავობისა და ნაწილობრივ, კადნიერი მხიარულების გარემოს მომამზადებელი ფუნქცია:

ინდოთ მეფე თაყვანსა სცემს ლალი, ბრძენი, არ მახმული,

მადლი ჰკადრა ფხიზელურად, თუცა იყო ღვინო-სმული.
ან:

ფრიდონ ლალი ამხანაგობს საუბართა ესოდენთა.
ამას ზედან გაიცინნეს მათ წყლიანთა, სიტყვა-ბრძენთა,
ერთმანერთსა ელალობნეს ლალობათა, მათთა მშვენთა,
გარდახდეს და დაეკაზმნეს, უკეთესთა შესხდეს ცხენთა.

უნდა ვთქვათ, რომ ვეფხისტყაოსანში ლაღს მხოლოდ ხუმრობისა კი არა, სიმშვიდის, კეთილგანწყობის, თვითდაჯერებისა და სხვა კონოტაციებიც ახლავს. ამ ლექსიკური ერთეულის განმარტება გვაქვს სულხან-საბასთანაც და ილია აბულაძის ძველი ქართული ენის ლექსიკონში ლაღ-ის უპირველესი მნიშვნელობა სითამამე და კადნიერებაა:

ლაღობა - ამაცობა, ხუმრობა, მასხარაობა, მღერა... ნუცა სახელედებიან თქვენ შორის... და საძაგელება და სიტყუა სიცოფისა გინა ლაღობა (ეფეს. პავლეს ეპისტოლე ეფესელთა მიმართ) 5;3. ლაღად ქცევა — ამაცობა, ამპარტავნება ნუ ლაღად იქცევი წინაშე მეუფისა ...

ასეა საბასთანაც, რომელიც ლაღ-ს უზრდელთან, უზრდელობასთან ათანასწორებს.

ს ი ლ ა ღ ე უწვრთელობისა ნიშები არს; ს ი ლ ა ღ ე არს განუკრძალველი კადნიერება, რამეთუ რა განლაღნეს კაცი, მეტნობასა იწყებს მანქანებისასა.

ს ი ლ ა ღ ე უწვრთ(ვ)ელობისა ნიში. არს, რამეთუ ს ი ლ ა ღ ე არს, რომელსა მსოფლიონი სითამამეს უწოდენ, რამეთუ რა განლაღნეს, კაცი მეტნობას(ა) იწყებს მანქანებათასა. სილაღე უსწავლელობისა ნიშები არს.

ალაღება, მლაღობელი, სალაღობელი, სილაღე, სითამამე, ლაღობა.

ვფიქრობთ ამ ორ ლექსიკონში ნაკლებადაა გათვალისწინებული ვეფხისტყაოსნის მონაცემები.

და ბოლოს, კიდევ ერთხელ უნდა გავიმეოროთ, რომ თუცა ვეფხისტყაოსანი არ არის ორიენტირებული იუმორსა და ხუმრობაზე, მისი ავტორი ხშირად იყენებს იუმორისტულ ენობრივ საშუალებებს სიტუაციისა თუ პერსონაჟის ეპიზოდური მახასიათებლის ხაზგასასმელად. და როგორც ყველაფერს, ავტორი ამ მიზანსაც უმაღლესი ოსტატობით აღწევს.

დამოწმებული ლიტერატურა:

კიკნაძე 1972: კიკნაძე გ., ქართული სატირისა და იუმორის განვითარების ისტორიისათვის, თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბილისი, 1972;

Пирс 2000: Пирс Ч.С. Разделение знаков // Пирс Ч.С. Избранные философские произведения. М.: Логос, 2000.— С.176-199;

აბულაძე 1973: აბულაძე ი., ძველი ქართული ენის ლექსიკონი, გამომცემლობა მეცნიერება, 1973 წელი;

ორბელიანი 1928: ორბელიანი ს.ს., სიტყვის კონა, გამომცემლობა ქართული წიგნი, თბილისი, 1928;

Сафонова 2013: Сафонова Е. В. Формы, средства и приёмы создания комического в литературе // Молодой ученый. — 2013. — №5. — С. 474-478.

TINATIN TURKIA

St. Andrew the First-Called Georgian University
of the Patriarchate of Georgia

**Lingual Methods of Expressing Humor and Irony in
“The Knight in Punter Skin”**

Analytics of literature texts are interested to research the forms of humor, diversity of lingual methods and we must mention that, despite of this fact there are still many questions about the subject. We want to show our view of the comic affects given in “The Knight in Punter Skin” and if there are some examples of humor (satire, irony, joke)

We must mention, that although “The Knight in Punter Skin” is not the poem oriented on humor and joke, the author, often uses humoristic lingual methods for expressing characteristic aspects, situations, episodes and he achieves it in a perfect way.